

Providing a Strategic Model for Measuring National Resilience

Mohammad Shahmohammadi

Corresponding Author Assistant Professor, Institute of Strategic Management and Human Resources, University and Higher Institute of National Defense and Strategic Research, Tehran, Iran (Corresponding author).

mohammad.shm1347@gmail.com

Ehsan Khezri

PhD Student in Political Science, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

ehsankhezri@ut.ac.ir

Abstract

The current research is designed with the aim of determining the strategic model of measuring national resilience in Iran. This research has been carried out with a sequential mixed method, i.e. first qualitative and then quantitative, and it is of mixed exploratory type. This research is fundamental and applied in terms of orientation and purpose. The spatial territory of the research is the city of Tehran and its temporal territory is the spring and summer of 1401. In terms of the subject area, the present research belongs to the field of social sciences and has been processed under the macrostructure of national resilience. For sampling from the statistical population in the qualitative part, the snowball sampling method was used, and to determine the sample size, the purposeful sampling method was used up to the theoretical saturation, i.e. 16 experts and experts. The data collected through the interviews were coded with thematic analysis method and after identifying the main and secondary concepts and themes, a conceptual model was extracted. In the quantitative part, a questionnaire with 121 items was designed and an available sample of 60 experts from various fields was developed. The collected data were analyzed quantitatively with SPSS and PLS software. The results of the research indicate the appropriate reliability of the structures and the acceptability of the convergent validity of the model structures. According to the results of this article, the strategic model for measuring national resilience in Iran has eight economic, social, cultural, political, defense, security, environmental and technology dimensions, which includes 23 components and 83 indicators.

Keywords: Indigenous Model, National Resilience, Theme Analysis, Governance, Policy Making.

رائه الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی

محمد شاه‌محمدی

عضو هیأت علمی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
mohammad.shm1347@gmail.com

احسان خضری

دکتری علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

ehsankhezri@ut.ac.ir

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تعیین الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی در ایران طراحی شده است. این پژوهش با روش ترکیبی متوالی، یعنی ابتدا کیفی و سپس کمی اجرا گردیده است و از نوع آمیخته اکتشافی است. همچنین به لحاظ جهت‌گیری و هدف، بنیادی و کاربردی است. قلمرو مکانی تحقیق شهر تهران و قلمرو زمانی آن بهار و تابستان ۱۴۰۱ است. از حیث قلمرو موضوعی نیز، مقاله حاضر به حوزه علوم اجتماعی تعلق دارد و ذیل سازه کلان تاب‌آوری ملی پردازش شده است. برای نمونه‌گیری از جامعه آماری در بخش کیفی از روش نمونه‌گیری گلوله برفی و جهت تعیین حجم نمونه از روش نمونه‌گیری هدفمند تا حد اشباع نظری یعنی ۱۶ نفر از متخصصین و صاحب‌نظران استفاده شد. داده‌های گردآوری شده از طریق مصاحبه‌ها با روش تحلیل مضمون کدگذاری شده و پس از شناسایی مفاهیم و مضامین اصلی و فرعی، الگوی مفهومی استخراج گردید. در بخش کمی، پرسشنامه‌ای با ۱۲۱ گویه طراحی و در اختیار نمونه‌ای در دسترس مشتمل بر ۶۰ نفر از متخصصین حوزه‌های گوناگون تاب‌آوری گرفت. داده‌های گردآوری شده در بخش کمی با نرم‌افزارهای SPSS و PLS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج تحقیق حاکی از پایایی مناسب سازه‌ها و قابل قبول بودن روایی همگرایی سازه‌های الگو است. طبق نتایج این مقاله، الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی در ایران دارای هشت بعد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، دفاعی، امنیتی، زیست محیطی و علم و فناوری است که ۲۳ مؤلفه و ۸۳ شاخص را دربرمی‌گیرد.

کلیدواژه‌ها: الگوی بومی، تاب‌آوری ملی، تحلیل مضمون، حکمرانی، سیاست‌گذاری.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۲۴ تاریخ بازبینی: ۱۴۰۱/۰۴/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۰۸
فصلنامه راهبرد، سال ۳۱، شماره ۲، پیاپی ۱۰۳، شهریور ۱۴۰۱، صص ۲۱۹-۲۵۲

مقدمه و بیان مسئله

در قرن بیست و یکم مطالعه پیرامون تاب‌آوری ملی یکی از سرفصل‌های مهم در سیاست‌گذاری و بهبود کیفیت حکمرانی به شمار می‌رود. در حوزه‌های مختلف، تاب‌آوری یک مفهوم کلیدی برای برنامه‌ریزان، محققان، بوروکرات‌ها و سیاست‌گذاران است. تفکر تاب‌آوری مفاهیم متنوعی را دربرمی‌گیرد و ارزش‌های مرتبط با آن شامل سازگاری، تحول، تکامل، مقاومت و پایداری (Michelson & Orellana, 2019, p. 273).

جامعه تاب‌آور جامعه‌ای است که مخاطرات موقت یا دائم را جذب می‌کند و خود را به سرعت با شرایط متغیر وفق دهد، بدون آنکه ثبات و کارکرد خود را از دست بدهد (غیاثوند، ۱۳۹۳، ص. ۱). ویژگی اول همانا کاهش آسیب‌پذیری است و ویژگی دوم نیز افزایش ظرفیت است. تجربیات جهانی عموماً تاب‌آوری را در پیوند با مفاهیمی مثل کیفیت حکمرانی مطرح کرده که با مفهوم «تاب‌آوری ملی» مورد نظر این پژوهش همپوشانی دارند. تاب‌آوری برای سیستمی است که در معرض تهدید و خطر قرار دارد اما قادر است به کمک ظرفیت‌ها و توانمندی‌های خود به‌طور منطقی و با کمترین آسیب از بحران عبور کند و به وضعیت پایدار دست یابد.

سنجش تاب‌آوری ملی در حوزه‌های مختلف مطرح است و برای نمونه آنچه محقق حوزه محیط زیست در استفاده از مفهوم تاب‌آوری مد نظر دارد متفاوت از چیزی است که یک سیاست‌گذار حوزه دفاع و امنیت دنبال می‌کند؛ بنابراین تلاش برای یافتن تعریف ثابت یا درک روشن از تاب‌آوری در رشته‌های مختلف، به یک چشم‌انداز محدود منجر خواهد شد. باین‌حال تاب‌آوری متکی بر خودسازمان‌دهی، تحول و بقا در مواجهه با چالش‌ها و بحران‌ها است (Humbert & Joseph, 2019, p. 215). در الگوی تاب‌آوری ملی، مسئله «بحران» و «قابلیت» مواجهه با آن اهمیت اساسی دارد. منظور از بحران، یک یا مجموعه‌ای از رویدادها است که نشان‌دهنده یک تهدید حیاتی برای سلامت، ایمنی، امنیت یا رفاه یک جامعه یا گروه بزرگ دیگری از مردم است و معمولاً در یک منطقه گسترده‌تر رخ می‌دهد. همچنین قابلیت‌ها^۱ معطوف به سازمان‌ها، ابزارها، داده‌ها، قوانین یا منابع مورد نیاز برای پاسخگویی به خطرات است. باید در نظر داشت که هم قابلیت‌های خاصی وجود دارد

که برای مدیریت ریسک‌های خاص مورد نیاز است و هم قابلیت‌های عمومی که می‌توان از آنها برای پاسخگویی انعطاف‌پذیر به ریسک‌های متعدد استفاده کرد (Cabinet Office of the UK, 2021, pp. 41-42).

تحولات امروزی پیچیده و پرشتاب است و نظام سیاسی باید الگویی برای سنجش وضعیت و مواجهه با ناپایداری‌ها داشته باشد؛ الگویی که می‌بایست پویایی‌های محیط داخلی و خارجی را به رسمت بشناسد. الگو در اینجا، توضیح مفهومی یا نظری از واقعیت است که می‌تواند تعمیم یابد. الگو می‌تواند به افکار و ایده‌ها انتظام بخشد و راهنمای عمل فردی و اجتماعی باشد. در این راستا ارتباط بین ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی است که در یک دوره زمانی در فرایند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری برای دستیابی به هدف مشخص طراحی و تدوین می‌شود. سنجش هم عبارت است از فرایند پیوند مفاهیم انتزاعی به معرف‌های تجربی یا نشانگرهای مشاهده‌ای. در سنجیدن یا اندازه‌گیری یک مفهوم، سؤال اصلی برای محققان علوم اجتماعی آن است که جلوه‌های مشاهده‌پذیر آن مفهوم چیست یا با چه شاخص‌هایی می‌توانیم یک مفهوم انتزاعی را بازنمایی تجربی کنیم. به همین ترتیب، سنجش تاب‌آوری ملی عبارت است از تعیین جلوه‌های مشاهده‌پذیر یا شاخص‌هایی که می‌توانند مفهوم انتزاعی تاب‌آوری ملی را تجربی کنند.

در کشور ما خصوصاً در اثر اختلالات کارکردی، فشار خارجی و بروز برخی نارضایتی‌ها، افزایش تاب‌آوری ملی به یک دغدغه جدی برای جامعه و دولت تبدیل شده است. تاب‌آوری مفهومی نوپا در ادبیات حکمرانی ماست و مطالعات صورت گرفته در این زمینه از تعریف مفاهیم و توصیف مدل‌ها فراتر نرفته است. این مقاله با توجه به اینکه طراحی الگو مستلزم صورت‌بندی خاصی است که به چارچوب‌های بومی و مقتضیات داخلی متکی باشد، می‌کوشد تا ضمن بهره‌گیری از ادبیات جهانی، الگویی جدید استخراج نموده و برای سنجش وضعیت تاب‌آوری ملی در ایران به کار گیرد. تکیه بر تجربه بیش از چهار دهه حکمرانی جمهوری اسلامی در سطح نظام سیاسی و تطورات داخلی افکار عمومی در سطح نظام اجتماعی، بستر دستیابی به چنین الگویی است. هدف اصلی این تحقیق، تعیین الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی در جمهوری اسلامی ایران است. الگویی که کارش معنادار کردن واقعیت اجتماعی باشد و با واقعیت اجتماعی هم‌سنجیده شود؛ یعنی به جامعه عرضه شود تا آن را تبیین و البته پیش‌بینی کند و متناسب با آن اصلاح و ارتقا یابد.

۱. هدف و سؤال تحقیق

هدف اصلی مقاله ارائه الگویی راهبردی برای سنجش تاب‌آوری ملی در جمهوری اسلامی ایران است. سؤال اصلی پژوهش در راستای هدف اصلی عبارت است: الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی در جمهوری اسلامی ایران چیست؟

۲. پیشینه تحقیق

مطالعات صورت گرفته در کشور ما درباره تاب‌آوری، از ادراک‌سازی مفهومی و توصیف مدل‌ها فراتر نرفته و در آن‌ها صرفاً یکی از ابعاد اقتصادی، روان‌شناختی، مخاطرات طبیعی و یا یک سازمان، صنعت، بیماری، قشر، گروه سنی، گروه شغلی و منطقه خاص مورد پژوهش قرار گرفته است؛ در نتیجه از ارائه الگویی کلان در زمینه تاب‌آوری بازمانده‌اند. بدین ترتیب فقر ادبیات تاب‌آوری در کشور ما به‌ویژه در سطح ملی، محسوس است. این مقاله گامی در جهت ارتقا مطالعات تاب‌آوری به سطح ملی و ایجاد نگاه جامع و فرابخشی است که می‌تواند غنای ادبیات نظری و دانشگاهی تاب‌آوری در ایران را بهبود بخشد. با این شرایط، امکان مقایسه بین‌بخشی نیز فراهم خواهد آمد و ادبیات پیشین بسط خواهد یافت. علاوه بر این، لزوم اصلاح و به‌روزرسانی برخی اولویت‌ها، کارکردها، سیاست‌های کلی، قوانین و دستورالعمل‌های اجرایی نیز روشن خواهد شد.

جدول (۱): برخی مطالعات صورت گرفته پیرامون تاب‌آوری و نتایج آن‌ها

ردیف	عنوان مقاله / سال	نویسندگان	نتیجه تحقیق
۱	عوامل مؤثر و پیامدهای تاب‌آوری سازمانی (۱۳۹۸)	زهرا کوثر و همکاران	سازمان‌هایی که نسبت به تغییرات محیطی خود اشراف بیشتری داشته باشند، از تجربیات خود بیاموزند و ظرفیت انطباق با تغییرات محیطی را در خود ایجاد کنند، از تاب‌آوری بالاتری برخوردار هستند.
۲	بررسی تحلیلی تاب‌آوری روانی ملی (۱۳۹۵)	حسین اسکندری و همکاران	تاب‌آوری روانی ملی، زمانی است که فرد در معرض یک مسئله در قالب صورت‌های مختلف جنگ نرم، بتواند در سه سطح شناختی، عاطفی و

ردیف	عنوان مقاله / سال	نویسندگان	نتیجه تحقیق
			رفتاری، بلافاصله یا بعد از گذشت مدت‌زمانی، به سطح قبلی یا بالاتر از آن برسد.
۳	تبیین مفهوم تاب‌آوری اجتماعی و ارزیابی تحلیلی شاخص‌های اندازه‌گیری آن (۱۳۹۶)	عزت‌الله سام آرام و سمانه منصوری	شاخص‌های اندازه‌گیری تاب‌آوری اجتماعی عبارت‌اند از: آموزش و یادگیری، افزایش توان‌سازی، توانمندی مواجهه با خطر و ارتقا قدرت سازمان‌دهی.
۴	مفهوم و ارزیابی تاب‌آوری اقتصادی ایران (۱۳۹۴)	ابوالفضل غیاثوند و فاطمه عبدالشاه	برای رسیدن به تاب‌آوری اقتصاد کشور، بهبود وضعیت حکمرانی و شاخص آزادی اقتصادی اهمیت بالایی دارد.
۵	تاب‌آوری ملی؛ مروری بر ادبیات تحقیق (۱۳۹۶)	مهدی گل وردی	واژه‌کاوی و تبارشناسی مفهوم تاب‌آوری، نوع‌شناسی تاب‌آوری در سطوح فردی، سازمانی، اجتماعی و ملی، بررسی شاخص‌های اندازه‌گیری تاب‌آوری ملی
۶	تبیین و تحلیل مفهوم تاب‌آوری و شاخص‌ها و چارچوب‌های آن در سوانح طبیعی (۱۳۹۵)	محمد رضا رضایی و همکاران	بهترین چارچوب برای اندازه‌گیری تاب‌آوری جوامع سوانح‌زده، رویکرد مبتنی بر سرمایه اجتماعی، مقیاس‌های سلسله‌مراتبی و مدل‌های چندبعدی است که هم‌دیگر را پشتیبانی می‌کنند.
۷	مقدمه بر مفهوم‌پردازی تاب‌آوری فرهنگی (۱۴۰۰)	صادق خدامرادی و همکاران	تاب‌آوری فرهنگی ظرفیت و توانمندی مقابله با بحران و حل آن به کمک اسلوب‌های تاریخی، اسطوره، آداب‌ورسوم و باورهای فرهنگی است.

۳. ملاحظات مفهومی و نظری

۳-۱. مختصات مفهومی و تعریف تاب‌آوری

تاب‌آوری^۱ به معنای توانایی پیش‌بینی، ارزیابی، پیشگیری، کاهش، مواجهه و بازیابی در قبال خطرات طبیعی، حملات عمدی، بی‌ثباتی ژئوپلیتیکی، شیوع بیماری‌ها و سایر رویدادهای مخرب، شرایط اضطراری یا تهدیدهایی است که رخ می‌دهد. این تعریف با ایده برگشت سریع، برگشت به وضعیت عادی و یا برگشت به وضعیت ماقبل چالش پیوند دارد (Cabinet Office of the UK, 2021, pp. 12, 43). در فرهنگ لغت آکسفورد، تاب‌آوری به معنای توانایی افراد یا اشیا در بازیابی سریع پس از بروز مشکلاتی مانند شوک، آسیب و غیره تعریف شده است (Oxfordlearnersdictionaries, 2022). این مفهوم از ریشه لاتین خود به معنای جهش به حالت قبل^۲ می‌آید. قید آن تاب‌آورانه^۳ و صفت آن تاب‌آور^۴ است. طبق تعریف آکادمی‌های ملی آمریکا، تاب‌آوری توانایی آماده‌سازی، برنامه‌ریزی، جذب، بازیابی و سازگاری موفقیت‌آمیزتر با حوادث ناگوار است (Committee on Increasing National Resilience, 2012, p. 1).

امروزه ادبیات تاب‌آوری با تعاریف جدید درباره ارتباط سیستم‌های مختلف با تاب‌آوری، توسعه پیدا کرده است و به شکل انعطاف‌پذیری در رشته‌های مختلف استفاده می‌شود. مفهوم تاب‌آوری نخستین بار به‌عنوان توصیفی اکولوژیکی مطرح شد ولی به‌مرور به حوزه‌های دیگر سرایت کرد و اکنون در علوم مهندسی، فیزیکی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی به کار گرفته می‌شود. در رویکرد سازه‌ای که قدمت بیشتری دارد، منظور از تاب‌آوری، بازگشت به تعادل اولیه است؛ اما در رویکرد سیاسی و اجتماعی، ما در جستجوی راهی برای «انطباق یا سازگاری» با وضعیت جدید هستیم. اکنون موضوع تاب‌آوری از مهم‌ترین سرفصل‌های پژوهشی در زمینه دستیابی به پایداری محسوب می‌شود.

در سال ۲۰۱۲ گزارش «تاب‌آوری در برابر بلایا به‌مثابه یک ضرورت ملی»^۵ با همکاری آکادمی ملی علوم، آکادمی ملی مهندسی، انستیتو پزشکی و شورای تحقیقات ملی آمریکا منتشر شد. در این گزارش به چگونگی افزایش تاب‌آوری جامعه

---

1. Resilience
2. resi-lire
3. Resiliently
4. Resilient
5. Disaster Resilience: A National Imperative

آمریکا در برابر حوادث از طریق دستیابی به چشم‌انداز ویژگی‌های یک جامعه تاب‌آور در سال ۲۰۳۰ پرداخته شده است. برخی از این ویژگی‌ها عبارت‌اند از: دسترسی افراد و گروه‌ها به اطلاعات مربوط، طراحی استراتژی‌ها و برنامه‌های عملیاتی توسط دولت‌ها، سرمایه‌گذاری‌های فعال، بهبودی پس از بلایا و غیره (Committee on Increasing National Resilience, 2012, pp. 1-2). باید تأکید کرد که دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی نقش مهمی در شکل‌دهی درک دولت از تاب‌آوری، ارزیابی و شناسایی اولویت‌های کوتاه‌مدت و موضوعات استراتژیک بلندمدت دارند. همچنین در دنیای به‌هم پیوسته، نمی‌توان تاب‌آوری ملی را جدا از بقیه دنیا در نظر گرفت و بیشتر فرصت‌ها و چالش‌ها در مقیاسی فراملی و جهانی تجربه می‌شوند که مدیریت آن‌ها نیازمند همکاری جمعی بین‌المللی است (Cabinet Office of the UK, 2021, pp. 24-31).

سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۱ در گزارشی با عنوان «ایجاد تاب‌آوری»^۲ به بررسی استراتژی‌های جدید برای تقویت تاب‌آوری و نگهداری زیرساخت‌ها می‌پردازد. این گزارش توسط Raffaele Della Croce^۳ اقتصاددان ارشد این نهاد و تحت نظارت دفتر حکمرانی عمومی و دفتر امور مالی و سازمانی تدوین شده است. در این گزارش بر محورهایی مانند ضرورت چارچوب نهادی و قانونی متناسب برای مقاوم‌سازی و نگهداری زیرساخت، نوآوری در راهبردهای نگهداری و مدیریت دارایی، ایجاد قابلیت تاب‌آوری در استراتژی و برنامه‌ریزی و رویکرد سیستمی به زیرساخت‌های تاب‌آور و پایدار تأکید شده است (Della Croce, 2021). کلمنس هومبرت^۴ و جانانان جوزف^۵ در مقاله «سیاست تاب‌آوری»، نشان می‌دهند که چگونه این مفهوم نقش مهمی در تاکتیک‌ها، استراتژی‌ها و هویت‌هایی دارد که رویکردهای هژمونیک یا ضد‌هژمونیک را تقویت کرده و به شیوه‌های حکمرانی کمک می‌کند (Humbert & Joseph, 2019, p. 222). تاب‌آوری یک مفهومی است که از ترکیب قابلیت‌های سیستم سیاسی و مشارکت اجتماعی ناشی می‌شود. دیوید چندلر^۶ در پژوهشی به نقد رویکردهای از بالا به پایین^۷ یا مهندسی‌گونه به تاب‌آوری که ماهیت مصنوعی یا اجبارآمیز دارند

1. Organization for Economic Co-operation and Development (OECD)

2. Building Resilience

3. Raffaele Della Croce

4. Clemence Humbert

5. Jonathan Joseph

6. Chandler

7. Top-down

می‌پردازد و به دنبال آن، رویکردهای از پایین به بالا^۱ را که بر مشارکت اجتماعات محلی متکی است، به‌عنوان چارچوب سیاست‌گذاری پیشنهاد می‌دهد (Chandler, 2019, p. 304). چندلر پیش‌از این هم تاب‌آوری را شکل پسامدرن حکمرانی و نوعی حاکمیت پیچیدگی نامیده بود (Chandler, 2014, p. 47).

۳-۲. تاب‌آوری ملی

ادبیات مرسوم جهانی درباره تاب‌آوری ملی، تا حد زیادی به سوانح و بلایا مربوط می‌شود. در اسنادی از این قبیل، مسئله پیش‌بینی‌ناپذیری حوادث طبیعی و اقلیم کشورها در اتخاذ این رویکرد حکمرانی مؤثر است. برای نمونه شورای حکومتی استرالیا در سال ۲۰۱۱ گزارشی با عنوان «استراتژی ملی تاب‌آوری در برابر بلایا»^۲ منتشر کرده است. این گزارش ناظر به حوادثی مانند آتش‌سوزی، سیل و طوفان است که پیامدهایی بر جوامع، زیرساخت‌ها و محیط‌زیست دارد. این گزارش توصیه به ایجاد کمیته ملی مدیریت اضطراری می‌کند (Council of Australian Governments, 2011). در عین حال در مطالعات جدیدتر، تاب‌آوری ملی به شکل فراگیرتری مورد توجه قرار گرفته است. رزا دونو^۳ در پژوهشی با عنوان «ایجاد تاب‌آوری ملی؛ عبور از بحران، استفاده از فرصت و آمادگی برای تغییر» وضعیت تاب‌آوری ملی در کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس را بررسی می‌کند و در این راستا سه حوزه را از هم تفکیک می‌کند (Donno, 2017, p. 13):

۱- بخش‌های حیاتی؛ که تبعات آن بر امنیت ملی خواهد بود (شامل آب، غذا، محیط‌زیست، دفاع، سلامت، آموزش و غیره)

۲- ظرفیت حکمرانی؛ که به سوی آینده‌ای تاب‌آور هدایت می‌کند (شامل چشم‌انداز، اهداف، اصول، اقدامات، قوانین، ترتیبات نهادی و غیره)

۳- قابلیت‌های عملکردی؛ که شرط کافی برای موفقیت چارچوب جامع تاب‌آوری است (شامل مدیریت ریسک، سیستم‌های حفاظت از زیرساخت، رویکردهای ضد تروریسم، شفافیت، هوشمندی، مدیریت بحران و غیره).

ریچارد اسمیت بینگهام^۴ و همکارانش در گزارش «ایجاد تاب‌آوری ملی؛ همسوسازی ذهنیت‌ها، قابلیت‌ها و سرمایه‌گذاری»^۵، مواردی از قبیل بسیج

1. Bottom-up

2. National Strategy for Disaster Resilience

3. Rosa Donno

4. Richard Smith-Bingham

5. Building national resilience: Aligning mindsets, capabilities, and investment

توانمندی‌های دولت^۱ بر اساس مالکیت متمرکز، اکوسیستم روان و چابک و تعریف اختیارات، نظارت و پاسخگویی، اجرای ابتکارات استراتژیک بر اساس تاب‌آوری مالی و فرصت‌های سیاسی و نهایتاً مسئله نوآوری، چابکی و رهبری را مورد بررسی قرار می‌دهند (Smith-Bingham, Wittenberg, & Kaniewski, 2020, pp. 1-3).
با این وجود، دو سندی که اخیراً توسط آکادمی علوم اسکاتلند و دولت انگلیس منتشر شده است، اهمیت فزاینده تاب‌آوری ملی را به‌ویژه در دهه‌های آتی به‌خوبی نشان می‌دهد.

۳-۲-۱. انجمن سلطنتی ادینبورگ^۲ و تاب‌آوری ملی

انجمن سلطنتی ادینبورگ که آکادمی علوم اسکاتلند است، در گزارشی با عنوان «ایجاد تاب‌آوری ملی» تأکید می‌کند نیاز به افزایش درک تاب‌آوری در همه مقیاس‌ها و در همه بخش‌های جامعه وجود دارد و این شامل دولت، تجارت، مؤسسات، جوامع و افراد می‌شود. درک ریسک اولین قدم برای ایجاد تاب‌آوری است. دولت باید توانایی‌های آینده‌نگری و ارزیابی ریسک خود را توسعه دهد تا اطمینان حاصل کند که به‌عنوان یک کشور از سطح ریسکی که متحمل می‌شود و نحوه مدیریت آن ریسک آگاه است. دولت باید مخاطرات ملی را آشکارا، صادقانه و با شفافیت در میان بگذارد و بحث کند. به بحث عمومی گسترده نیاز است تا مردم در تصمیم‌گیری تاب‌آوری مشارکت داشته باشند. سیاست‌های اجتماعی باید بر قدرت، عاملیت و عدالت در قبال افرادی که بیشترین محرومیت را دارند متمرکز شود و از این طریق به ایجاد تاب‌آوری در سطح فردی و اجتماعی کمک کند. همچنین رابطه بین انسان و طبیعت برای تاب‌آوری بسیار مهم است (Royal Society of Edinburgh, 2021, pp. 1-4).

«سیستمی» کردن تاب‌آوری به این معناست که همه عناصر طبیعی و انسانی و همه بخش‌های جامعه، بزرگ یا کوچک، فردی یا نهادی، باید ویژگی‌های تاب‌آوری را داشته باشند. تاب‌آوری فرآیندی از تغییرات انطباقی برای کاهش فشار و آسیب است (Royal Society of Edinburgh, 2021, p. 1). یک نکته کلیدی در تاب‌آوری، تفکر پیوسته^۳ است. تاب‌آوری موضوعی است که ردیابی و اندازه‌گیری آن دشوار است. این امر بر اهمیت تفکر و اقدام مشترک در میان دولت، سازمان‌های داوطلبانه و

1. Mobilizing government capabilities

2. Royal Society of Edinburgh (RSE)

3. Joined-up thinking

شهروندان برای اطمینان از رویکردهای هماهنگ نسبت به ایجاد تاب‌آوری، تأکید می‌کند (Royal Society of Edinburgh, 2021, pp. 3-4). طبق این گزارش، تاب‌آوری ویژگی‌های کلیدی دارد که در شکل شماره ۱ آورده شده است.

Source: (Royal Society of Edinburgh, 2021, pp. 1-2)

شکل (۱): ویژگی‌های کلیدی تاب‌آوری

۲-۲-۳. دولت انگلیس، چشم‌انداز یک دهه آتی و ایجاد تاب‌آوری ملی

«هدف اول ما ایجاد تاب‌آوری ملی است»؛ این گزاره‌ای راهبردی در سندی است که در مارس ۲۰۲۱، دولت انگلیس به‌عنوان چشم‌اندازی برای نقش این کشور در جهان در دهه آینده منتشر کرد. این سند با نام «بریتانیای جهانی در عصری رقابتی: بازبینی یکپارچه امنیت، دفاع، توسعه و سیاست خارجی»^۱ به دستور ملکه و توسط بوریس جانسون^۲ نخست‌وزیر به پارلمان این کشور تقدیم شده است. در این متن بیش از ۸۰ بار اصطلاح تاب‌آوری ذکر شده است.

ایجاد تاب‌آوری ملی در این معنا، کاهش تأثیر شوک‌های شدید و چالش‌های

1. Global Britain in a competitive age: The Integrated Review of Security, Defense, Development and Foreign Policy

2. Boris Johnson

طولانی‌تر بر زندگی و معیشت بریتانیا محسوب شده است. تاب‌آوری ملی نتیجه عوامل متعددی است؛ از جمله: حاکمیت مؤثر و قابل اعتماد، قابلیت‌های دولت، انسجام اجتماعی و تاب‌آوری فردی و شغلی. بنابراین دستیابی به این هدف مستلزم یک اقدام ملی، با پشتیبانی برنامه داخلی دولت در سطح گسترده‌تر است. این گزارش مدعی است که «مخاطرات طبیعی و دیگر خطرات می‌توانند به‌اندازه تهدیدهای امنیتی، منافع اساسی بریتانیا را مختل کنند (Her Majesty's Government, 2021, pp. 87-88). ذیل عنوان تاب‌آوری ملی، این گزارش اشاره می‌کند که «مدتهاست که تاب‌آوری به بخشی از رویکرد بریتانیا نسبت به امنیت ملی تبدیل شده است. اما در دنیایی که نمی‌توان همه چالش‌های پیش‌رو را پیش‌بینی یا متوقف کرد باید تاب‌آوری را به یک تلاش ملی تبدیل کنیم، به‌طوری‌که به‌عنوان یک کشور، برای بحران بعدی هر چه که باشد آماده‌باشیم» (Her Majesty's Government, 2021, p. 88). بر این اساس اولویت اقدامات دولت انگلیس عبارت‌اند از (Her Majesty's Government, 2021, pp. 88-89):

- ۱- ایجاد رویکرد کل جامعه نسبت به تاب‌آوری؛^۱
- ۲- در نظر گرفتن تهدیدات و خطرات با همه جزئیات؛^۲
- ۳- توسعه قابلیت‌های بیشتر شامل افراد، مهارت‌ها و تجهیزات؛^۳
- ۴- بازنگری در رویکرد خود نسبت به ارزیابی ریسک؛^۴
- ۵- تقویت ابزارهای تحلیلی، سیاستی و عملیاتی برای ارزیابی بهتر خطرات پیچیده و بین‌بخشی.^۵

دیدگاه پیشنهادی آن‌ها این است که انگلیس را به کشوری با بیشترین سطح تاب‌آوری تبدیل کرده و در این راستا بر شش حوزه موضوعی تمرکز می‌شوند: ریسک و تاب‌آوری، مسئولیت‌ها و پاسخگویی، مشارکت، اجتماع، سرمایه‌گذاری و تاب‌آوری در جهان به‌هم‌پیوسته. دولت جانسون به‌وضوح اعلام می‌کند که تاب‌آوری از دیرباز بخش جدایی‌ناپذیر رویکرد بریتانیا به امنیت ملی و مدیریت بحران بوده است و به همین دلیل باید طیفی از سناریوها پوشش داده شود. آن‌ها در ذیل استراتژی جدید تاب‌آوری ملی توجه دارند که ایمنی و حفاظت از اتباع کشور اولین وظیفه دولت

-
1. Establish a “whole-of-society” approach to resilience
  2. consider threats and hazards in the round
  3. develop more capabilities – people, skills and equipment
  4. review our approach to risk assessment
  5. Strengthen our analytical, policy and operational tools-including the collection and use of data-to better assess cross-cutting, complex risks.

است که با افزایش تعهد به تقویت امنیت ملی و کاهش آسیب‌پذیری در برابر خطرات طبیعی و تهدیدات سایر کشورها، تروریست‌ها و جرائم سازمان‌یافته منعکس می‌شود. همچنین دولت متعهد می‌شود که نقش و مسئولیت‌های انجمن‌های محلی و مشارکت‌های سازمان‌های دخیل در مدیریت ریسک را مورد توجه قرار دهد. دولت انگلیس در این راستا تأکید می‌کند که «ما به‌عنوان یک کشور نمی‌توانیم منفعل و منتظر باشیم تا اتفاقاتی برایمان بیفتد. ما باید آسیب‌پذیری‌های خود را درک کنیم، از چالش‌ها قبل از بروز آن‌ها پیشگیری کنیم، اطمینان حاصل کنیم که برای آن‌ها آماده‌ایم و اثرات آن را کاهش دهیم. سپس هنگامی که رویدادها رخ می‌دهند، باید آماده مقابله و بهبود باشیم» (Her Majesty's Government, 2021, pp. 7-12).

۳-۳. الگوهای جهانی

الگوسازی حاصل فرآیند تأمل و بیان حدسیات در ماهیت، رفتار و مواجهه با پدیده‌ها است. بخشی از این حدس‌ها اشرافی و بخشی حاصل مشاهده و اکتشاف است و بیان آن‌ها به‌صورت گزاره‌های صریح الگوسازی است (قیصری، ۱۳۹۲، ص. ۴۶). الگو دیدگاه ما در رابطه با واقعیت را ساده می‌کند، به ما می‌آموزد در وضعیت‌های گوناگون چه ملاک‌ها و معیارهایی در نظر بگیریم (حاجیان، ۱۳۹۵، ص. ۸) و توضیح مفهومی یا نظری از واقعیت برای بیان رابطه عناصر با همدیگر نشان می‌دهد. الگو می‌تواند به ایده‌ها انتظام بخشد و راهنمای عمل فردی و اجتماعی باشد. همان‌طور که در مباحث قبل مطرح شد، ترسیم الگوی تاب‌آوری بدون درکی از «مخاطره»^۱ و «آسیب‌پذیری»^۲ امکان‌پذیر نیست. طبق تعریف، مخاطره به هر رویداد، شخص یا چیزی گفته می‌شود که می‌تواند منجر به تلفات جانی یا جراحات، آسیب به زیرساخت‌ها، اختلالات اجتماعی و اقتصادی یا تخریب محیط‌زیست شود. شدت یک مخاطره بر اساس ترکیبی از تأثیر بالقوه و احتمال آن ارزیابی می‌شود (Cabinet Office of the UK, 2021, pp. 43-44). یک نمونه از استانداردهای جهانی در زمینه تاب‌آوری، «گزارش مخاطرات جهانی»^۳ است که از سوی مجمع جهانی اقتصاد^۴ منتشر می‌شود. این گزارش بر اساس نظرات بیش از ۶۵۰ عضو کمیته‌های مختلف مجمع جهانی اقتصاد و مطابق با الگوی نظرسنجی درک مخاطرات جهانی^۵

1. Risk
2. Vulnerability
3. The Global Risks Report
4. World Economic Forum
5. Global Risks Perception Survey (GRPS)

صورت می‌پذیرد. در این راستا، تهدیدات کوتاه‌مدت صفر تا ۲ ساله، تهدیدات میان‌مدت ۳ تا ۵ ساله و تهدیدات بلندمدت ۵ تا ۱۰ ساله تقسیم‌بندی شده و مخاطرات در پنج دسته مورد بررسی قرار می‌گیرد: اقتصادی، زیست‌محیطی، ژئوپلیتیکی، اجتماعی و فناوری. فروپاشی دولت^۱ و فروپاشی انسجام اجتماعی از جمله از جمله تهدیداتی هستند که نقطه مقابل تاب‌آوری از منظر پژوهش ما محسوب می‌شوند و در گزارش سال ۲۰۲۱ مجمع جهانی اقتصاد در زمره تهدیدات بلندمدت قلمداد شده‌اند. منظور از فروپاشی دولت، سقوط دولتی با اهمیت ژئوپلیتیک جهانی در نتیجه درگیری‌های داخلی، از کارافتادن حاکمیت قانون، فرسایش نهادها، کودتای نظامی، بی‌ثباتی منطقه‌ای و جهانی و غیره است (World Economic Forum, 2021, p. 88). گفتنی است در گزارش سال ۲۰۲۱ حدود ۳۰ بار و در گزارش سال ۲۰۲۲ بیش از ۵۰ بار از کلمه تاب‌آوری استفاده شده است (World Economic Forum, 2022). The Global Risks Report, 2022). باید گفت بین شاخص‌ها و الگوهای جهانی که عمدتاً سالیانه منتشر می‌شود، با آنچه ما تاب‌آوری ملی می‌خوانیم، ارتباط نزدیکی وجود دارد. به برخی از این شاخص‌ها در ادامه اشاره می‌شود.

۳-۳-۱. شاخص جهانی حکمرانی^۲

این شاخص از سوی بانک جهانی و در شش بعد حکمرانی از سال ۱۹۹۶ تاکنون ارائه شده است. در این دیدگاه، حکمرانی شامل سنت‌ها و نهادهایی است که به موجب آن‌ها، اقتدار در یک کشور اعمال می‌شود. این وضعیت شامل فرایندی است که دولت‌ها انتخاب، نظارت و جایگزین^۳ می‌شوند. همچنین ظرفیت دولت، برای تدوین و اجرای مؤثر سیاست‌های درست و نیز احترام و وفاداری شهروندان و دولت به نهادهایی است که بر مراودات اقتصادی و اجتماعی آن‌ها حاکم است. مؤسسه بروکینگز^۴ در تهیه این شاخص همکاری می‌کند. طبق این شاخص و در گزارش سال ۲۰۲۰، ایران از بین ۲۰۲ کشور در جایگاه ۱۸۱ قرار گرفته است (World Bank, 2020).

---

1. State Collapse
 2. Worldwide Governance Indicators (WGI)
 3. Selected, monitored and replaced
 4. Brookings

Source: (World Bank, 2020)

شکل (۲): شاخص جهانی حکمرانی

۳-۳-۲. شاخص کامیابی لگاتوم^۱

کامیابی چیزی فراتر از ثروت است و زمانی محقق می‌شود که همه مردم از فرصت و آزادی برای پیشرفت برخوردار باشند. مؤسسه لگاتوم که یک اندیشکده مستقر در لندن است، می‌کوشد طیفی از مؤلفه‌ها را در یک شاخص ترکیب کند و تمرکز سیاست‌گذاران را به سمت مفاهیم گسترده‌تری از سیاست‌های نهادی، اقتصادی و اجتماعی سوق دهد. در گزارش سال ۲۰۲۰ لگاتوم برای ارزیابی کامیابی کشورها، رتبه ایران بین ۱۶۷ کشور، ۱۲۰ بوده است.

جدول (۱): وضعیت ایران در مؤلفه‌های شاخص کامیابی لگاتوم در سال ۲۰۲۰

رتبه ایران	شاخص	ردیف	رتبه ایران	شاخص	ردیف
۱۰۶	دسترسی به بازار و زیرساخت	۷	۱۳۱	ایمنی و امنیت	۱
۱۱۷	کیفیت اقتصادی	۸	۱۶۵	آزادی فردی	۲
۷۵	شرایط زندگی	۹	۱۳۸	حکمرانی	۳
۸۱	سلامت	۱۰	۸۰	سرمایه اجتماعی	۴

¹ Legatum Prosperity Index

رتبه ایران	شاخص	رتبه ایران	ردیف	شاخص	رتبه ایران
۷۷	آموزش	۱۱	۱۳۰	محیط سرمایه‌گذاری	۵
۱۵۵	محیط طبیعی	۱۲	۱۵۲	شرایط کارآفرینی	۶

Source: (Legatum Institute, 2020)

۳-۳-۳. شاخص پیشرفت اجتماعی^۱

این شاخص از سوی یک سازمان غیرانتفاعی منتشر می‌شود و در گزارش سال ۲۰۲۰، آن، ایران از بین ۱۶۳ کشور رتبه ۹۳ را به خود اختصاص داده است. پیشرفت اجتماعی مطابق این باور تنظیم شده که توسعه اقتصادی مهم است اما اقتصادهای قدرتمند به تنهایی تضمین‌کننده جوامع قدرتمند نیست. اگر مردم فاقد ابتدایی‌ترین نیازهای انسانی، عناصر بهبود کیفیت زندگی و فرصت دستیابی به توانایی‌های کامل خود باشند، جامعه بدون توجه به اینکه ارقام اقتصادی چه می‌گویند، «در حال شکست» است.

جدول (۲): وضعیت ایران در زیرشاخه‌های پیشرفت اجتماعی سال ۲۰۲۰

رتبه	شاخص	رتبه	شاخص	رتبه	شاخص
۱۱۹	فرصت‌ها	۹۹	بنیان‌های رفاهی	۶۶	نیازهای اساسی بشر
۱۴۹	حقوق فردی	۸۲	دسترسی به دانش پایه‌ای	۶۳	تغذیه و مراقبت‌های پزشکی
۱۲۶	آزادی فردی و حق انتخاب	۱۰۶	دسترسی به اطلاعات و ارتباطات	۶۳	آب و بهداشت عمومی
۱۵۲	مدارا و فراگیری	۵۸	سلامت و تندرستی	۶۱	سرپناه / مسکن
۴۰	دسترسی به آموزش عالی	۱۶۱	کیفیت محیط‌زیست	۱۱۷	امنیت فردی

Source: (Social Progress Imperative, 2020)

۴. روش تحقیق

پژوهش حاضر با روش آمیخته یا ترکیبی متوالی، یعنی ابتدا کیفی و سپس کمی اجرا گردیده است. درعین حال، از آنجاکه این تحقیق در دو مرحله، نخست با روش

1. Social Progress Index

کیفی شروع و سپس با روش کمی در جهت رسیدن به الگویی راهبردی برای سنجش تاب‌آوری انجام می‌پذیرد، از نوع آمیخته اکتشافی است. از این جهت باید گفت که پژوهش حاضر از حیث مبانی نظری روش‌شناختی، در موقعیتی بین‌پارادایمی قرار دارد؛ به نحوی که پارادایم حاکم بر این تحقیق در بخش کیفی، تفسیری^۱ بوده و در بخش کمی، اثبات‌گرایی^۲ است. این تحقیق به لحاظ جهت‌گیری و هدف، بنیادی و کاربردی است. قلمرو مکانی تحقیق شهر تهران و قلمرو زمانی آن بهار و تابستان ۱۴۰۱ است. از حیث قلمرو موضوعی نیز، تحقیق حاضر به حوزه علوم اجتماعی تعلق دارد و ذیل مفهوم کلان تاب‌آوری ملی پردازش شده است.

گام اول در اجرای تحقیق حاضر، شناسایی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های سازه کلان الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی بوده است. برای تحقق هدف موردنظر گام اول تحقیق، از رویکرد کیفی استفاده گردید. بدین منظور نمونه‌ای کوچک به حجم ۱۶ نفر از متخصصان حوزه‌های گوناگون تاب‌آوری و افراد با سابقه اجرایی شناسایی و انتخاب گردیدند. روش نمونه‌گیری در بخش کیفی، روش غیراحتمالی هدفمند بوده است. نمونه‌ها پس از انتخاب مورد مصاحبه عمیق قرار گرفتند. در این بخش از روش مصاحبه عمیق، تکنیک مصاحبه باز و ابزار پرسشنامه غیرساخت‌یافته استفاده گردید. گردآوری داده‌ها به صورت میدانی و با مراجعه حضوری به محل خدمت یا اشتغال متخصص مورد مطالعه، انجام شد. داده‌های گردآوری شده با روش تحلیل مضمون مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند و نهایتاً ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی استخراج گردید. در گام بعدی نوبت آن بود که شاخص‌های به دست آمده در بخش کیفی، عملیاتی‌سازی گردند. بدین منظور از رویکرد کمی استفاده شد. در این راستا شاخص‌های استخراج شده، در قالب گویه‌هایی عملیاتی و عینی‌سازی گردید و نهایتاً پرسشنامه‌ای مشتمل بر ۱۲۱ گویه حاصل شد. پرسشنامه اولیه پس از تعیین اعتبار صوری و حصول پایایی لازم، در اختیار نمونه‌ای در دسترس مشتمل بر ۶۰ نفر از اساتید دانشگاهی، لشکری و کشوری، دانشجویان مدیران دکتری و پژوهشگران آزاد حوزه تاب‌آوری قرار گرفت. در این بخش از روش پیمایش، تکنیک مصاحبه بسته و ابزار پرسشنامه ساخت‌یافته استفاده گردید. داده‌ها به شکل میدانی و با مراجعه به محل خدمت یا اشتغال متخصصین گردآوری و سپس با نرم افزارهای SPSS و PLS مورد تجزیه و تحلیل قرار

---

1. Interpretive
2. Positivism

گرفت. در فرآیند تحلیل داده‌ها نیز پس از توصیف ویژگی‌های نمونه، از آزمون‌های آماری مقتضی جهت برآورد پارامترهای جامعه از ویژگی‌های نمونه، و نیز برازش مدل استخراجی استفاده شد.

در تحقیق حاضر پس از طراحی پرسشنامه (عملیاتی‌سازی شاخص‌های مستخرج از بخش کیفی، در قالب گویه‌ها) اعتبار یا روایی پرسشنامه به روش اعتبار صوری سنجیده شد. بدین‌صورت که پرسشنامه در اختیار هشت تن از متخصصین حوزه‌های گوناگون تاب‌آوری (اعم از اساتید دانشگاهی و مدیران و پژوهشگران آزاد) قرار گرفته و از ایشان خواسته شد آن را ارزیابی نمایند. متخصصین بر اساس اینکه سنجه تا چه حد برای سنجش تاب‌آوری و ابعاد آن مناسب است، نمره‌ای به سنجه دادند. میانگین نمرات حاکی از آن بود که اعتبار سنجه طراحی‌شده از نظر کارشناسان مورد تأیید است. سنجش پایایی در این پژوهش به روش آلفای کرونباخ انجام گرفت. بدین‌منظور، پرسشنامه در ابتدا و در یک آزمون اولیه در اختیار یک نمونه ۱۰ نفره از پاسخگویان قرار گرفت. در این آزمون مقدماتی، ضریب آلفای کرونباخ برای ابعاد مختلف تاب‌آوری از حداقل مقدار مجاز یعنی ۰/۷ بالاتر بوده که حاکی از پایایی سنجه در ابعاد مختلف آن بوده است.

۵. یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آن‌ها

۵-۱. گزارش یافته‌های بخش کیفی

تعداد خبرگان و افراد صاحب‌نظر شرکت‌کننده در این بخش، ۱۶ نفر بودند. این افراد برای اینکه واجد قرار گرفتن در موقعیت مصاحبه شوند، می‌بایست حداقل سه شرط لازم را دارا باشند که این سه شرط احراز گردید.

جدول (۳): ویژگی‌های اجمالی مصاحبه‌شوندگان بخش کیفی

آشنایی با مسائل راهبردی حوزه تاب‌آوری	سابقه پژوهشی و مطالعاتی مرتبط	سابقه کاری مرتبط	تحصیلات مرتبط	
۸	۱۰	۱۶	۱۶	مصاحبه‌شوندگان
۱۶		۱۶	۱۶	داشتن سه شرط

برای استخراج الگو در گام اول با مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته به جمع‌آوری داده‌ها پرداخته شد. سپس داده‌های حاصل از ۱۶ مصاحبه انجام‌شده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج حاصل از تحلیل نشان می‌دهد ۸۳ مفهوم اولیه استخراج شده است که در مرحله دوم، در قالب ۲۳ مضمون فرعی یا مؤلفه طبقه‌بندی شدند. در مرحله بعد، این ۲۳ مضمون فرعی در قالب هشت مضمون اصلی یا بُعد، که از لحاظ انتزاعی بودن در سطح بالاتری نسبت به مرحله قبل قرار دارند، طبقه‌بندی شدند. مضامین اصلی و فرعی و نحوه ارتباط آن‌ها با مفاهیم اولیه در جدول ۴ مشاهده می‌شود.

جدول (۴): نحوه شکل‌گیری مضامین اصلی و فرعی بر اساس داده‌های کیفی و کدهای مصاحبه با خبرگان

مضامین اصلی	مضامین فرعی	مفاهیم اولیه
اقتصادی	اقتصاد مقاومتی	اقتصاد دانش‌بنیان - رونق تولید و بهره‌وری - تنوع و ارزش افزوده صادرات - خنثی‌سازی تحریم
	ثبات اقتصاد کلان	تولید ناخالص داخلی - نرخ بیکاری و تورم - کسری بودجه - ارزش پول ملی
	کارایی بازارها و ثروت	مدیریت عرضه و مصرف کالا و خدمات - زنجیره توزیع کارا - بازتوزیع درآمد و ثروت
اجتماعی	سرمایه اجتماعی	مشارکت و یکپارچگی شهروندان - اعتماد اجتماعی و نهادی - میزان آسیب‌های اجتماعی - بنیان خانواده و جمعیت - مهاجرت یا تعلق به مکان
	شبکه‌های اجتماعی و نهادی	مساجد و هیئات مذهبی - مؤسسه‌های خیریه و سازمان‌های مردم‌نهاد
	دسترسی به خدمات عمومی	آموزش و یادگیری - پوشش خدمات بهداشت و سلامت - امنیت غذایی - دسترسی عادلانه به فرصت‌ها و منابع
	ارزش‌ها و نمادهای دینی و ملی	ایمان به خدا و پایبندی به احکام دینی - اعتقاد به منجی و مهدویت - وفاداری به سرزمین

مفاهیم اولیه	مضامین فرعی	مضامین اصلی
محتوای فاخر تولیدات فرهنگی - مدیریت فرهنگی - آیین‌های مذهبی و ملی - اقدامات خودجوش و آتش به اختیار	زیرساخت فرهنگی	فرهنگی
پدافند غیرعامل فرهنگی - تعارض سبک زندگی بومی و غیربومی - هدایت و تبیین افکار عمومی - دیپلماسی فرهنگی	قدرت نرم	
جامعیت قانون اساسی - جایگاه ولایت فقیه - کارآمدی نظام - منزلت بین‌المللی	ساختار سیاسی	سیاسی
تدابیر مقامات ارشد و میانی - ستیز یا همگرایی نخبگان سیاسی	کارگزاران سیاسی	
وفاق و انسجام ملی - پشتیبانی همگانی	رفتار شهروندان	
بومی و زمینه‌پایه - هوشمندی و روزآمدی - شناسایی و مقابله با تهدید	دکترین و راهبرد دفاعی	دفاعی
ایمان و عقیده - فرماندهی و سازمان‌دهی - توان رزمی و لجستیک - نیروی انسانی	منابع راهبردی	
بسج مردمی - تسلیحات راهبردی - موازنه قوا - پدافند غیرعامل - ضریب خودکفایی	بازدارندگی همه‌جانبه	

شاخص‌ها	مؤلفه‌ها	ابعاد
مردمی‌سازی امنیت - صیانت از فضای تبادل اطلاعات - مهار نفوذ - احساس امنیت و همکاری شهروندان	امنیت اجتماعی و نرم	امنیتی
کارآمدی راهبردها و تنوع تاکتیک‌ها - زبدهی کارگزاران امنیت - پاسخ متقابل	سازمان امنیتی	
انقلاب‌های رنگی و مخملی - مدیریت اغتشاش و اعتصاب - تروریسم و جاسوسی - حملات سایبری و خرابکاری	تغییرات هدایت‌شده و امنیت ملی	
تراکم جمعیت و مدیریت مخاطرات - حفاظت از	پایداری کالبدی،	

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
زیست‌محیطی	زیرساختی و نهادی	مراکز حیاتی و شریان‌های مواصلاتی - خدمات اضطراری و امداد و نجات - حکمرانی محلی
	مدیریت اکوسیستم و تغییرات اقلیم	حفظ تعادل محیط - آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات طبیعی (سیل، زلزله، طوفان، خشک‌سالی و...) - مدیریت آلودگی هوا و ریزگردها - دیپلماسی محیط‌زیست
	آب	کمیت و کیفیت منابع آبی - تکنولوژی دسترسی و بهره‌برداری از آب
علم و فناوری	جهاد علمی	تحول و ارتقا علوم انسانی - تلفیق آموزش با تربیت و مهارت - جذب و نگهداشت نخبگان - پژوهش‌های مسئله‌محور - آینده‌پژوهی و تحقیق و توسعه
	سیاست‌گذاری علم و فناوری	تجاری‌سازی و خلق ثروت - نوآوری در محصول و زنجیره تأمین - رشد زیست‌بوم دانش‌بنیان - مشارکت در زنجیره ارزش جهانی

۲-۵. گزارش یافته‌های بخش کمی

در این قسمت، حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، ۶۰ تعیین شد. اطلاعات مربوط به جنسیت، تأهل، تحصیلات و سن پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه در جدول ۵ خلاصه شده است.

جدول (۵): مشخصات پاسخ‌دهندگان

منبع	فراوانی	درصد فراوانی	
جنسیت	زن	۱۰	۱۶,۷
	مرد	۵۰	۸۳,۳
مجموع		۶۰	۱۰۰,۰
وضعیت تأهل	مجرد	۱۳	۲۱,۷
	متأهل	۴۷	۷۸,۳
مجموع		۶۰	۱۰۰,۰

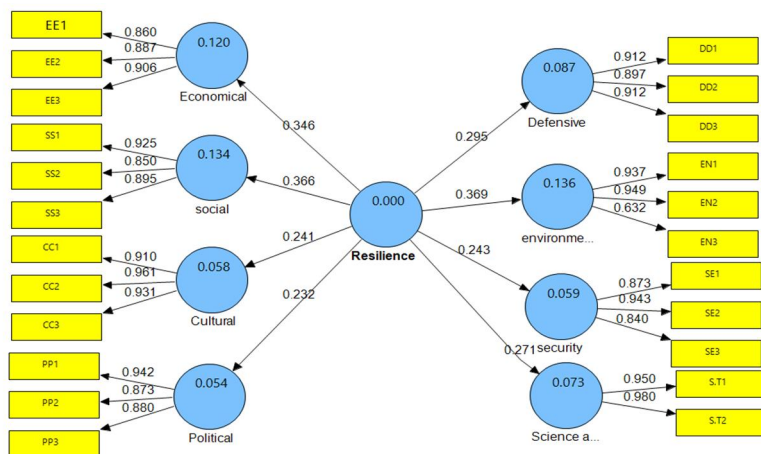
درصد فراوانی	فراوانی	منبع	
۳۱,۷	۱۹	کارشناسی ارشد	تحصیلات
۶۸,۳	۴۱	دکتری	
۱۰۰,۰	۶۰	مجموع	
۲۱,۷	۱۳	کمتر از ۳۵ سال	سن
۴۵	۲۷	۳۵ تا ۵۵ سال	
۳۳,۳	۲۰	بالای ۵۵ سال	
۱۰۰,۰	۶۰	مجموع	

ضریب همبستگی از معیارهای مورد استفاده در تعیین همبستگی دو متغیر می‌باشد. این ضریب، شدت رابطه و همچنین نوع رابطه (مستقیم یا معکوس) را نشان می‌دهد. این ضریب بین ۱ تا ۱- است و در صورت عدم وجود رابطه بین دو متغیر برابر صفر می‌باشد. در جدول بعدی، آزمون همبستگی بین متغیرهای اصلی پژوهش یعنی ابعاد الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی و آمارهای توصیفی آن‌ها ارائه شده است. نتایج این جدول نشان می‌دهد که ابعاد الگوی سنجش، همبستگی مثبت و معناداری دارند.

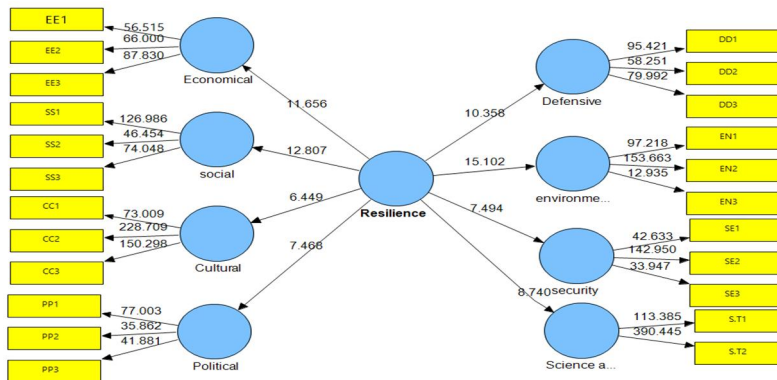
جدول (۶): آمار همبستگی ابعاد الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی در ایران

ابعاد	میانگین	انحراف معیار	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
اقتصادی	3.36	0.67	.872**	.755**	.591**	.619**	.904**	.546**	.747**
اجتماعی	3.41	0.71	1	.761**	.613**	.615**	.862**	.560**	.765**
فرهنگی	3.44	0.76		1	.610**	.672**	.743**	.516**	.967**
سیاسی	2.78	0.81			1	.816**	.645**	.264*	.601**
دفاعی	2.70	0.76				1	.704**	.415**	.685**
زیست‌محیطی	3.29	0.66					1	.538**	.750**
امنیتی	3.30	0.50						1	.586**
علم و فناوری	3.38	0.78							1

نرمال بودن داده‌ها به وسیله دو شاخص کشیدگی و چولگی سنجیده می‌شود. ضریب چولگی و ضریب کشیدگی، دو شاخص اساسی توزیع داده‌ها هستند که با داشتن این شاخص‌ها می‌توان به نرمال بودن یا نبودن توزیع داده‌ها پی برد. چولگی معیاری از تقارن یا عدم تقارن تابع توزیع می‌باشد. کشیدگی هم نشان‌دهنده ارتفاع یک توزیع است. به عبارت دیگر کشیدگی معیاری از بلندی منحنی در نقطه ماکزیمم است. همیشه کشیدگی را با کشیدگی توزیع نرمال مقایسه می‌کنند. محققان مقادیر این دو شاخص را جهت نرمال بودن داده‌ها در بهترین حالت بین (۱ و -۱) می‌دانند. طبقه یافته‌های این مقاله، میزان کشیدگی و چولگی تمامی داده‌ها بین ± 1 می‌باشد که نشان‌دهنده نرمال بودن داده‌هاست. با توجه به حساسیت برازش داده‌ها در روش AMOS به حجم نمونه و حجم کم نمونه در این پژوهش، استفاده از روش pls برای برازش مدل مناسب می‌باشد. در این بخش مدل اندازه‌گیری کلی الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی برازش داده می‌شود.

شکل (۳): مدل ساختاری الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی در حالت بارهای عاملی استاندارد شده

شکل (۴): مدل ساختاری الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی در حالت معناداری

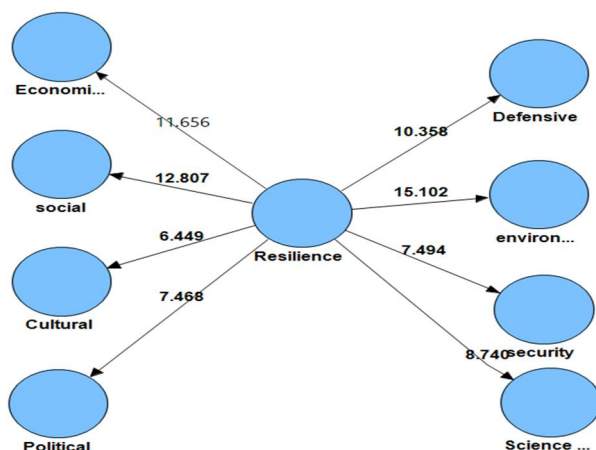
همان‌گونه که مشاهده می‌شود، در مدل برازش‌یافته بار عاملی همه متغیرها در پیش‌بینی سازه‌های مربوطه بیش از ۰/۵ بوده و در سطح اطمینان ۰/۹۵ دارای تفاوت معنادار با صفر بود. بنابراین مدل اندازه‌گیری الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی تأیید می‌شود.

نتایج نشان می‌دهد هر دو ضریب آلفای کرونباخ و ضریب ترکیبی برای بررسی پایایی سازه‌های مدل کلی الگوی سنجش بالاتر از ۰/۷ است که به معنی پایایی مناسب سازه‌ها است. مقدار متوسط واریانس استخراج برای سازه‌های الگو نیز بیشتر از ۰/۵ است که نشان‌دهنده این موضوع است که روایی همگرای سازه‌های الگو قابل قبول می‌باشد. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از این بخش، تمامی معیارها در مورد متغیرهای پژوهش مقدار مناسبی را اتخاذ نموده‌اند و می‌توان مناسب بودن وضعیت پایایی، روایی و کیفیت مدل‌های اندازه‌گیری را تأیید نمود. در نتیجه ابزار تحقیق از روایی و پایایی (ضریب آلفای کرونباخ، پایایی مرکب و ضرایب بارعاملی) مطلوب برخوردار است. پایایی سازه‌های از الگو و نتایج حاصل از برازش مدل معادلات ساختاری در ادامه گزارش شده است.

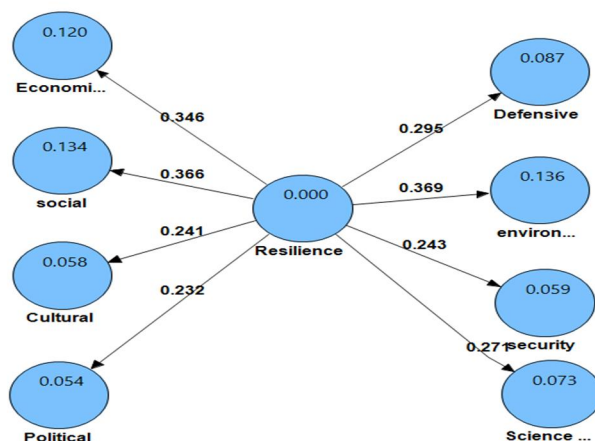

جدول (۷): پایایی سازه‌های الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی

سازه‌ها	نماد	متوسط واریانس استخراج‌شده	ضریب ترکیبی	آلفای کرونباخ
بعد فرهنگی	Cultural	0.873	0.954	0.928
بعد دفاعی	Defensive	0.823	0.933	0.894
بعد اقتصادی	Economical	0.782	0.915	0.861
بعد سیاسی	Political	0.808	0.926	0.892
علم و فناوری	Science and Technology	0.931	0.964	0.929
زیست‌محیطی	environmental	0.726	0.885	0.823
بعد امنیتی	security	0.786	0.917	0.863
بعد اجتماعی	social	0.794	0.920	0.873

شکل (۵): قدر مطلق آماره تی مدل الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی

شکل (۶): ضرایب مسیر مدل الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی

در شکل پیش، با استفاده از الگوی بوت استارپ به محاسبه آماره T پرداخته شده و با توجه به مقادیر برآورد شده که در شکل دیده می‌شود، می‌توان در مورد پذیرش یا عدم پذیرش معناداری روابط بین سازه‌ها تصمیم‌گیری کرد. مقادیر مشاهده شده روی مسیر بین دو متغیر در واقع قدر مطلق آماره T در آزمون معنی‌داری رابطه بین این دو متغیر است و چنانچه آماره برآورد شده بزرگ‌تر از ۱,۹۶ باشد نشان از صحت رابطه بین سازه‌ها با اطمینان ۹۵ درصد دارد. در شکل فوق مشاهده می‌شود که تمام روابط معنی‌دار و ضرایب تمام مسیرها مثبت بوده است. بنابراین می‌توان گفت مدل مناسب بوده است.

نتیجه‌گیری

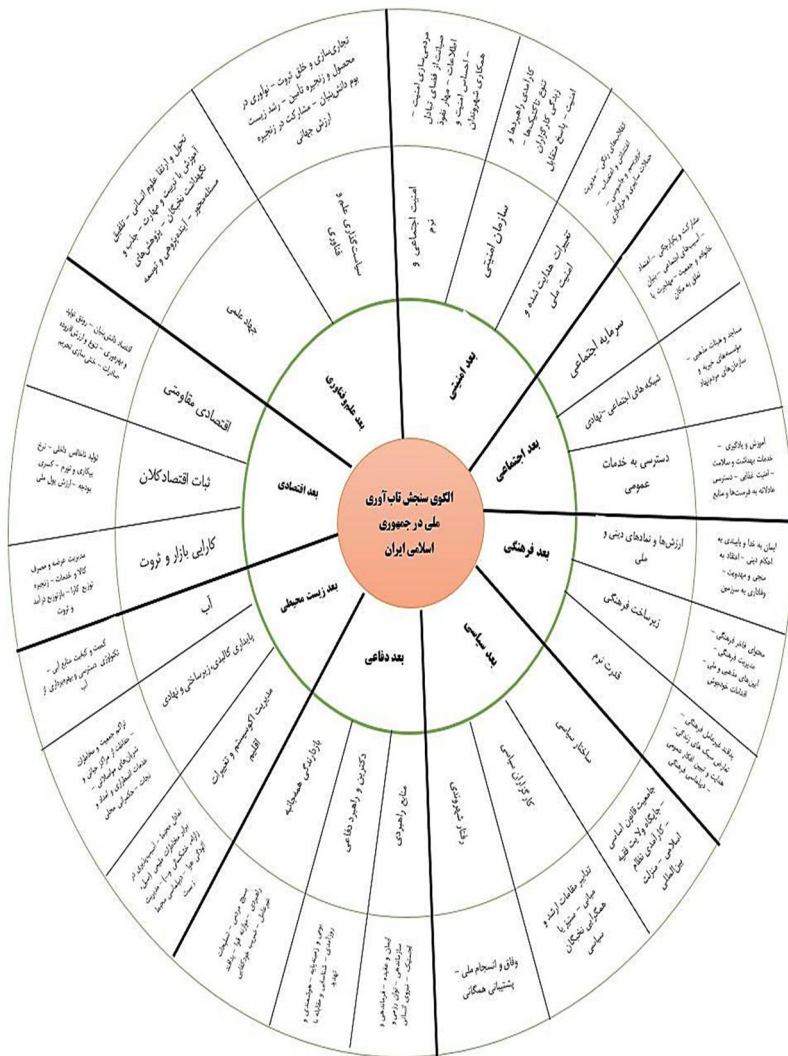
امروزه تاب‌آوری پژوهی به یک شاخه جذاب و پررونق در محافل علمی و مراکز بین‌المللی تبدیل شده و دولت‌ها در اسناد چشم‌انداز خود سرفصل مجزایی به استراتژی ارتقای تاب‌آوری ملی اختصاص می‌دهند. در ادبیات بین‌المللی پیرامون تاب‌آوری ملی، محورهای متعددی از قبیل ظرفیت‌های حکمرانی، قابلیت‌های عملکردی، حاکمیت مؤثر و قابل‌اعتماد، انسجام اجتماعی، تاب‌آوری فردی، مسئله نوآوری و رهبری، آمادگی و پیش‌بینی‌پذیری، مشارکت همه ذی‌نفعان، رویکرد سیستمی، توانایی درک، ارزیابی و آینده‌نگری ریسک، پیچیدگی تهدیدهای نوظهور و سناریوهای تعیین استراتژی مقابله موردبحث و بررسی قرار می‌گیرد. بسیاری از

الگوهای جهانی در این زمینه بر مقوله شکنندگی دولت، کارایی حکومت، حاکمیت قانون، امنیت، ثبات سیاسی و نظایر این‌ها تأکید می‌کنند و تاب‌آوری ملی را در ارتباط وثیق با امنیت ملی تعریف می‌کنند.

در بیشتر شاخص‌های جهانی، جایگاه ایران کمابیش در رتبه‌های متوسط و پایین ترسیم شده است. این گزارش‌ها اگرچه منبع مناسبی برای گسترش ادبیات موضوعی و استفاده از تجربیات مشترک محسوب می‌شوند، اما لازم است واقع‌بینانه با آن‌ها مواجه شد. چارچوب‌ها و اقدامات مرتبط با این گزارش‌ها صرف‌نظر از هنجاری بودن، ذاتاً سیاسی بوده و با تخطئه و انزوای کشورهای رقیب و قرار دادن آن‌ها در وضعیت استثنایی، در خدمت منافع جریان مسلط جهانی تعریف می‌شود. روایت‌های غربی محور که بیشتر از طریق نظریه‌های توسعه‌نیافتگی اعمال می‌شود، منجر به ادعاهای تک‌علتی و تقلیل‌گرایانه شده که بیشتر از همه تبعیض‌آمیز به نظر می‌رسد. این گزارش‌ها با نادیده گرفتن نقش غرب در بروز شکنندگی دولت‌ها و حذف شدن تاریخ طولانی استعمار و استثمار، کمابیش بر اساس تجزیه و تحلیل یکنواخت و ساده از ساختارها و نهادهای سیاسی و اقتصادی دیگر جوامع، اقدام به رتبه‌بندی کشورها می‌کنند. به همین دلیل از مبانی معرفتی نظام‌های سیاسی در کشورهای مستقلی مانند ایران، غفلت می‌کنند و تجویزهایی معیوب در زمینه امنیت، تروریسم، صلح، آزادی، حقوق فردی و غیره ارائه می‌دهند.

پژوهش حاضر به دنبال استخراج و طراحی الگویی راهبردی برای سنجش تاب‌آوری ملی در ایران است و از این‌رو جنبه‌های کیفی و کمی در کنار یکدیگر مدنظر قرار گرفتند. لذا پژوهش حاضر با روش آمیخته یا ترکیبی متوالی، یعنی ابتدا کیفی و سپس کمی اجرا گردیده است. بدین‌منظور در بخش کیفی نمونه‌ای کوچک به حجم ۱۶ نفر از متخصصان حوزه‌های گوناگون تاب‌آوری شناسایی و مورد مصاحبه عمیق قرار گرفتند. مراحل تحلیل داده‌های جمع‌آوری‌شده بر اساس انجام مصاحبه‌ها، استخراج نکات کلیدی، استخراج تم‌ها یا مضامین و سرانجام ارائه الگو صورت پذیرفت. داده‌های به‌دست‌آمده در بخش کیفی با روش تحلیل مضمون تجزیه و تحلیل شدند و سپس در بخش کمی در قالب پرسشنامه‌ای با ۱۲۱ گویه که در اختیار نمونه‌ای در دسترس مشتمل بر ۶۰ نفر از متخصصین حوزه‌های گوناگون تاب‌آوری گرفت، عملیاتی و عینی‌سازی شدند. داده‌های گردآوری‌شده با نرم‌افزارهای SPSS و PLS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. تحلیل‌ها در دو بخش آمار توصیفی و استنباطی با استفاده از رویکرد معادلات ساختاری صورت پذیرفت. در بخش آمار

توصیفی از شاخص‌های مرکزی همچون میانگین و شاخص‌های پراکندگی همچون واریانس و انحراف معیار استفاده گردید. در بخش آمار استنباطی نیز انواع آزمون‌های آماری مقتضی مورد استفاده قرار گرفت. نتایج تحقیق حاکی از آن بود که ابعاد الگوی سنجش، همبستگی مثبت و معناداری دارند. همچنین نرمال بودن داده‌ها به‌وسیله دو ضریب کشیدگی و ضریب چولگی سنجیده شدند که میزان کشیدگی و چولگی تمامی داده‌ها بین $1 \pm$ بود که نشان‌دهنده نرمال بودن داده‌هاست. علاوه بر این، پس از برازش مدل ابعاد الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی و تأیید کیفیت آن‌ها، مدل اندازه‌گیری کلی الگوی سنجش نیز برازش داده شد. در مدل برازش‌یافته بار عاملی همه متغیرها در پیش‌بینی سازه‌های مربوطه بیش از $0/5$ بوده و در سطح اطمینان $0/95$ دارای تفاوت معنادار با صفر بود. بنابراین مدل اندازه‌گیری الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی تأیید گردید. نتایج تحقیق حاکی از آن بود که هر دو ضریب آلفای کرونباخ و ضریب ترکیبی برای بررسی پایایی سازه‌های مدل کلی الگوی سنجش بالاتر از $0/7$ است که به معنی پایایی مناسب سازه‌ها است. مقدار متوسط واریانس استخراج برای سازه‌های الگو نیز بیشتر از $0/5$ بود که نشان‌دهنده این موضوع است که روایی همگرای سازه‌های الگو قابل قبول می‌باشد. با توجه به نتایج به‌دست آمده، تمامی معیارها در مورد متغیرهای پژوهش مقدار مناسبی را اتخاذ نموده‌اند و می‌توان مناسب بودن وضعیت پایایی، روایی و کیفیت مدل‌های اندازه‌گیری را تأیید نمود. در نتیجه ابزار تحقیق از روایی و پایایی (ضریب آلفای کرونباخ، پایایی مرکب و ضرایب بارعاملی) مطلوب برخوردار است. الگوی نهایی و راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی در جمهوری اسلامی ایران که هشت بعد، ۲۳ مؤلفه و ۸۳ شاخص را در برمی‌گیرد، در شکل ۷ ارائه شده است.

شکل (۷): الگوی راهبردی سنجش تاب آوری ملی در جمهوری اسلامی ایران

پیشنهادهای

با توجه به پیچیدگی تاب آوری ملی، دشواری سنجش و اندازه گیری آن و ضرورت تلاش مشترک مراکز علمی و دولتی برای اتخاذ رویکرد مؤثر در قبال تاب آوری، توصیه های سیاستی ذیل پیشنهاد می شود:

۱- شوراهای عالی حاکمیتی، نهادها و وزارتخانه ها هر کدام نسبت به تهیه سند

- جامع سنجش و ارتقای تاب‌آوری در حوزه‌های مسئولیت خود مبادرت ورزند.
- ۲- سپس این اسناد به‌صورت عمومی منتشر گردد و با فراخوان به کلیه صاحب‌نظران، ذی‌نفعان و شهروندان نسبت به اصلاح و تکمیل آن اقدام شود.
- ۳- این اسناد و الگوها در دوره‌های زمانی ۳ تا ۵ ساله مورد بازبینی به‌منظور ترمیم و به‌روزرسانی قرار گیرد.
- ۴- عوامل مخرب یا سازنده تاب‌آوری در بخش‌های مختلف شناسایی و تدابیر اجرایی برای کنترل و مدیریت آن‌ها در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه و قوانین بودجه سالیانه جهت تخصیص منابع و اولویت‌گذاری منظور گردد.
- ۵- مرکز ملی تاب‌آوری زیر نظر وزارت کشور به‌منظور ایجاد هماهنگی، ایفای نقش دبیرخانه‌ای و نظارت بر حسن اجرای اسناد در این حوزه تأسیس گردد.
- ۶- پژوهش‌های آتی در کنار استفاده از مدل کمی اندازه‌گیری تاب‌آوری ملی، هم‌زمان تحقیقات کیفی و اکتشافی عمیقی نیز بر روی نمونه‌های مورد مطالعه انجام دهند و یافته‌ها را با ابعاد مدل اندازه‌گیری مقایسه کنند تا در صورت آشکار شدن نقاط قوت و ضعف مدل، برای ارتقای آن اقدام نمایند.
- ۷- پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آینده جهت افزایش اعتبار یافته‌ها، داده‌ها از منابع دیگری مانند واکاوی اسناد داخلی و خارجی در زمینه تاب‌آوری در بخش کیفی و توزیع پرسشنامه بین شهروندان در سطح استانی و ملی در بخش کمی جمع‌آوری گردد. انجام پژوهش‌های مشابه می‌تواند اثر نگرش‌های محقق در جهت‌دهی به مصاحبه و تحلیل داده‌ها را نیز مشخص کند.
- ۸- در تحقیقات بعدی می‌توان عرصه‌های دیگری مانند بهداشت و درمان، فضای مجازی، نظام حقوقی و قضایی، انرژی، کشاورزی، حوزه زنان و مسائل جوانان را در الگوی مرکب سنجش تاب‌آوری ملی وارد کرد.

فهرست منابع

- حاجیان، ا. (۱۳۹۵). روش‌شناسی طراحی و تدوین الگوی مطلوب در پژوهش‌های راهبردی. فصلنامه راهبرد، ۲۵(۷۸)، ۵-۲۸.
- غیاثوند، ا. (۱۳۹۳). درباره سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی؛ مروری بر ادبیات جهانی درباره تاب‌آوری ملی. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- غیاثوند، ا. و عبدالشاه، ف. (۱۳۹۴). مفهوم و ارزیابی تاب‌آوری اقتصادی ایران. پژوهشنامه اقتصادی، ۱۵(۵۹)، ۱۶۱-۱۸۷.
- قیصری، ن. (۱۳۹۲). امنیت پایدار نظام جمهوری اسلامی ایران: الگویی برای تبیین و اجرای سیاست‌های کلان. دوفصلنامه دانش سیاسی، ۹(۱۷)، ۴۵-۶۲.
- کمیجانی، ع. و عیوضی، م. (۱۴۰۰). سیمای حکمرانی مطلوب در ایران: از ظرفیت تا فرصت. فصلنامه علمی راهبرد، ۳۰(۳)، ۴۲۷-۴۶۵.
- شیخ زاده، م. و نیکخواه فرخانی، ز. (۱۳۹۹). واکاوی مضامین راهبردی در سیاست‌های کلی نظام: کاربرد چارچوب مضمون در سیاست پژوهی. فصلنامه علمی راهبرد، ۲۹(۴)، ۵-۳۴.

- Cabinet Office of the UK. (2021). *The National Resilience Strategy: A Call for Evidence*. London: department of the Government of the United Kingdom.
- Chandler, D. (2014). Beyond neoliberalism: resilience, the new art of governing complexity. *Resilience: Planning Theory & Practice*, 2(1), 47-63.
- Chandler, D. (2019). Resilience and the end(s) of the politics of adaptation. *Resilience: Planning Theory & Practice*, 7(3), 304-313.
- Committee on Increasing National Resilience. (2012). *Disaster Resilience: A National Imperative*. Washington, D.C.: The National Academies Press.
- Council of Australian Governments. (2011). *National Strategy for Disaster Resilience*. National Emergency Management Committee.
- Della Croce, R. (2021). Building Resilience: New Strategies for Strengthening Infrastructure Resilience and Maintenance. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).
- Donno, R. (2017). Building National Resilience: Survive crisis, seize opportunity, prepare for change. Booz Allen Hamilton proprietary information.
- Fund for Peace. (2021). *Fragile States Index (FSI) 2021*. Washington D.C.: Fund for Peace.
- Hair, J., Black, W., & Babin, B. (2006). *Multivariate data analysis*. New Jersey: Pearson Education.

- Hair, J., Hult, G., & Ringle, C. (2017). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. Sage Publications.
- Her Majesty's Government. (2021). *Global Britain in a competitive age: The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy*. London: APS Group on behalf of the Controller of Her Majesty's Stationery Office.
- Humbert, C., & Joseph, J. (2019). Introduction: the politics of resilience: problematising current approaches. *Resilience: International Policies, Practices and Discourses*, 7(3), 215-223.
- Legatum Institute. (2020). *The Legatum Prosperity Index, Country Profiles*. Legatum Institute.
- Michelson, N., & Orellana, P. (2019). Discourses of resilience in the US alt-right. *Resilience: International Policies, Practices and Discourses*, 7(3), 271-287.
- oxfordlearnersdictionaries. (2022, February 22). Retrieved from Definition of resilience: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/resilience?q=resilience>
- Oxfordlearnersdictionaries. (2022, February 22). *Definition of resilience noun from the Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Retrieved from <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/resilience?q=resilience>
- Royal Society of Edinburgh. (2021). *Building National Resilience*. Post Covid-19 Futures Commission, Royal Society of Edinburgh.
- Smith-Bingham, R., Wittenberg, A., & Kaniewski, D. (2020). *Building national resilience: Aligning mindsets, capabilities, and investment*. Marsh & McLennan Companies.
- Social Progress Imperative. (2020). *Social Progress Index 2020*. Washington D.C: Social Progress Imperative. Retrieved from <https://www.socialprogress.org/>
- World Bank. (2020). *Worldwide Governance Indicators (WGI)*. Worldwide Governance Indicators (WGI). Retrieved from <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>.
- World Economic Forum. (2021). *The Global Risks Report 2021*. World Economic Forum. Retrieved from <http://wef.ch/risks2021>.
- World Economic Forum. (2022). *The Global Risks Report*. World Economic Forum. Retrieved from https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2022.pdf

References

- Cabinet Office of the UK. (2021). *The National Resilience Strategy: A Call for Evidence*. London: department of the Government of the United Kingdom.
- Chandler, D. (2014). Beyond neoliberalism: resilience, the new art of governing complexity. *Resilience: Planning Theory & Practice*, 2(1), 47-63.
- Chandler, D. (2019). Resilience and the end(s) of the politics of adaptation. *Resilience: Planning Theory & Practice*, 7(3), 304-313.
- Committee on Increasing National Resilience. (2012). *Disaster Resilience: A National Imperative*. Washington, D.C.: The National Academies Press.
- Council of Australian Governments. (2011). *National Strategy for Disaster Resilience*. National Emergency Management Committee.
- Della Croce, R. (2021). Building Resilience: New Strategies for Strengthening Infrastructure Resilience and Maintenance. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).
- Donno, R. (2017). Building National Resilience: Survive crisis, seize opportunity, prepare for change. Booz Allen Hamilton proprietary information.
- Fund for Peace. (2021). *Fragile States Index (FSI) 2021*. Washington D.C.: Fund for Peace.
- Ghiasvand, A. (2014). On the general policies of the resistance economy; A Review of the World Literature on National Resilience. Tehran: Research Center of the Islamic Consultative Assembly. (in Persian)
- Ghiasvand, A., & Abdul Shah, F. (2015). Concept and evaluation of economic resilience in Iran. *Journal of Economics*, 15 (59), 161-187. (in Persian)
- Gheisari, N. (2013). Sustainable security of the Islamic Republic of Iran: a model for explaining and implementing macro policies. *Bi-Quarterly Journal of Political Science*, 9 (17), 45-62. (in Persian)
- Hair, J., Black, W., & Babin, B. (2006). *Multivariate data analysis*. New Jersey: Pearson Education.
- Hair, J., Hult, G., & Ringle, C. (2017). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. Sage Publications.
- Hajiani, E. (2016). Strategic Research Methodology to Design and Develop the Desired Pattern. *Strategy Quarterly*, 25 (78), 5-28. (in Persian)
- Her Majesty's Government. (2021). *Global Britain in a competitive age: The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy*. London: APS Group on behalf of the Controller of Her Majesty's Stationery Office.
- Humbert, C., & Joseph, J. (2019). Introduction: the politics of resilience: problematising current approaches. *Resilience: International Policies, Practices and Discourses*, 7(3), 215-223.

- Komijani, A., & Eivazi, M. (2021). The Profile of Good Governance in Iran: From Capacity to Opportunity. *Journal of Strategy*, 30 (3), 427-465. (in Persian)
- Legatum Institute. (2020). The Legatum Prosperity Index, Country Profiles. Legatum Institute.
- Michelson, N., & Orellana, P. (2019). Discourses of resilience in the US alt-right. *Resilience: International Policies, Practices and Discourses*, 7(3), 271-287.
- oxfordlearnersdictionaries. (2022, February 22). Retrieved from Definition of resilience: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/resilience?q=resilience>
- Oxfordlearnersdictionaries. (2022, February 22). *Definition of resilience noun from the Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Retrieved from Oxfordlearnersdictionaries: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/resilience?q=resilience>
- Royal Society of Edinburgh. (2021). *Building National Resilience*. Post Covid-19 Futures Commission, Royal Society of Edinburgh.
- Sheikhzadeh, M., & Nikkhah Farkhani, Z. (2020). Analysis of Strategic Themes in the Iran General Policies: Application of Framework Analysis in Policy Research. *Journal of Strategy*, 29 (4), 5-34. (in Persian)
- Smith-Bingham, R., Wittenberg, A., & Kaniewski, D. (2020). *Building national resilience: Aligning mindsets, capabilities, and investment*. Marsh & McLennan Companies.
- Social Progress Imperative. (2020). *Social Progress Index 2020*. Washington D.C: Social Progress Imperative. Retrieved from <https://www.socialprogress.org/>
- World Bank. (2020). *Worldwide Governance Indicators (WGI)*. Worldwide Governance Indicators (WGI). Retrieved from <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>.
- World Economic Forum. (2021). *The Global Risks Report 2021*. World Economic Forum. Retrieved from <http://wef.ch/risks2021>.
- World Economic Forum. (2022). *The Global Risks Report*. World Economic Forum. Retrieved from https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2022.pdf

